

F. G. P. Jaquet, ed., *Kartini. Brieven aan mevrouw R. M. Abendanon-Mandri en haar echtgenoot met andere documenten* (Dordrecht: Foris Publications, 1987, xxiii + 387 blz., ISBN 90 6765 225 3).

De Javaanse regentsdochter Kartini is bepaald geen onbekende in de Nederlandse letteren. Zij maakte daarin haar intrede in 1911, zeven jaar na haar vroege dood in 1904, toen de oud-directeur van het Indische departement van onderwijs, eredienst en nijverheid, J. H. Abendanon, Kartini's aan zijn vrouw en hem geschreven brieven uitgaf. De fijnzinnige, erudiete, vloeiend Nederlands schrijvende Kartini leek met haar zusters welhaast de personificatie te zijn van het door Abendanon en andere hervormingsgezinde ambtenaren aan het begin van deze eeuw beleden associatie-ideaal. Was Kartini niet het bewijs tot welke hoogte het Javaanse volk althans een elite daaruit, kon worden 'opgeheven', wanneer het maar de kans kreeg door Westers onderwijs de waarden van de Westerse beschaving deelachtig te worden? De titel van het boek met Kartini's brieven *Door duisternis tot licht. Gedachten over en voor het Javaanse volk van wijlen Raden Adjeng Kartini* (Semarang, 1911) was in dit opzicht veelzeggend genoeg. Het beleefde herdruk op herdruk; de laatste in 1976. Ook de Engelse versie — verschenen onder de ietwat misleidende titel *Letters of a Javanese Princess* — werd meermalen herdrukt.

Abendanon had bij de uitgave van de brieven daaruit een selectie gemaakt; de brieven zelf leken verloren te zijn gegaan. Na precies driekwart eeuw werden ze echter bij een van zijn kleinzonen teruggevonden. Bij de grote belangstelling die vooral in Indonesië voor Kartini bestaat — hoewel niet iedereen in Indonesië over die Kartini-verering zo gelukkig lijkt — lag het voor de hand dat met spoed tot een nieuwe, nu uiteraard integrale, uitgave van de brieven van Kartini besloten werd, dit maal onder auspiciën van het Koninklijk instituut voor taal-, land- en volkenkunde te Leiden. In deze uitgave zijn niet alleen alle brieven van Kartini, meer dan honderd stuks, maar ook een veertigtal van haar zussen en naaste familieleden opgenomen.

Eerlijk gezegd valt hun inhoud nogal tegen. Het moge zijn, dat Kartini 'zoals ze werkelijk was' nu uit de brieven naar voren treedt, maar het is de vraag of dit haar persoonlijkheid zoveel interessanter maakt. Het is misschien goed om hier nog eens in herinnering te brengen wat E. du Perron over haar schreef in zijn *Indies Memorandum* (Amsterdam, 1946) 221-222, omdat — helaas voeg ik daaraan toe — het beeld dat hij van haar schetst in deze integrale Kartini-uitgave ten volle bevestiging vindt.

Kartini, men moet het toegeven, schrijft vaak verfoeilijk, met de volle verfoeilijkheid van een bepaald soort schrijvende hollands vrouw, in de hijgende-hart-toon van *De Hollandsche Lelie*, die zij met zo roerende en ridikule verering las, in die provinciale, dikke, Hoger-leven-smacht-stijl, waar Holland alleen het geheim van bezit ... Kartini, die innemend is, eenvoudig, precies en zelfs goed schrijft waar zij feiten meedeelt, wordt onuitstaanbaar als een hollands mevrouw zodra zij begint te 'voelen'. Het is geen argument tegen haar, waar zij geen andere voorbeelden had; het geeft integendeel een voortreffelijk beeld van de ontwikkeling der Javanen die zich 'de westerse cultuur' wilden eigen maken en als zodanig de europese provincie Holland vonden, met de hollands leesportefeuille als voornaamste gewas.

Inderdaad, lezing van het boek maakt duidelijk hoezeer Du Perron gelijk had. Kartini zelf valt moeilijk daarvan een verwijt te maken. Ze was nu eenmaal pas 25 jaar oud, toen ze zo tragisch in het kraambed stierf na de geboorte van haar eerste kind. Zij kreeg geen gelegenheid zich in de benauwend-zoetelijke sfeer van de ethische politiek verder te ontwikkelen. Maar bijna 400 bladzijden Kartini-brieven, het is echt te veel van het goede!

Het is te betreuren dat de inleider, F. Jaquet, niet de gelegenheid te baat heeft genomen om iets

meer over Kartini en haar tijd mee te delen. Nu moeten wij het doen met de mededeling, dat van commentaar of annotaties is afgezien, omdat de brieven voldoende voor zichzelf spreken. Gelukkig heeft Rob Nieuwenhuys deze omissie hersteld met een fraai artikel over Kartini in de in 1988 verschenen derde, omgewerkte druk van zijn bundel *Tussen twee vaderlanden* (Uitgeverij Van Oorschoot, Amsterdam, 1988).

Jaquet vindt het 'opmerkelijk' dat de familie Abendanon bereid was de door Kartini in het Nederlands geschreven brieven te aanvaarden; dit omdat de meeste Nederlanders het in die tijd 'onbehoorlijk' achtten, wanneer een Indonesiër zich in het Nederlands tot hen richtte. Zo opmerkelijk was de houding van de Abendanons echter niet. Al in 1890 had de Indische regering haar ambtenaren voorgehouden, dat zij de inheemse hoofden en ambtenaren moesten aanmoedigen zich in de Nederlandse taal te blijven oefenen; zie het *Bijblad op het Staatsblad van Nederlandsch-Indië*, de nummers 6496 en 7939. Vooral het laatste bijblad houdt een interessante analyse in van de 'inlandse beweging', zoals zij zich kort voor de eerste wereldoorlog openbaarde. Jammer dat Kartini met haar grote gaven die tijd van verzet, volgend op die van welhaast dodend conformisme ten opzichte van het ethische ideaal, niet meer heeft mogen beleven!

C. Fasseur

P. Brijnen van Houten, J. G. Kikkert, *Brandwacht in de coulissen. Een kwart eeuw geheime diensten* (Houten: De Haan, 1988, 175 blz., f29,90, ISBN 90 269 4248 6).

Vergeleken met Groot-Brittannië hebben wij in ons land helaas niet zo'n rijke traditie van spionage-literatuur. Natuurlijk, we spelen met de Nederlandse geheime diensten zoals de binnenlandse veiligheidsdienst en de inlichtingendienst buitenland ook niet zo'n voorname rol in de wereldpolitiek als de Engelse MI 5 of MI 6. Desondanks blijft er zowel in de wetenschappelijke als journalistieke wereld belangstelling bestaan voor het werk van beide diensten.

In dit opzicht is het dan ook toe te juichen dat de ex-inlichtingenofficier, Pieter 'The Cat' Brijnen van Houten, zijn herinneringen over het inlichtingenwerk in Nederland en Groot-Brittannië, voor, tijdens en kort na de tweede wereldoorlog aan het papier heeft toevertrouwd. Brijnen van Houten raakt na een militaire opleiding in de jaren dertig als 'kleine zelfstandige' betrokken bij het inlichtingenwerk in Nederland. Hij gaat werken voor 'Eenheid en Democratie', een politieke organisatie die zich in Nederland en Nederlands-Indië tijdens het interbellum vooral keert tegen het groeiende rechtse extremisme zoals dat van de NSB.

Via een netwerk van informanten verzamelt hij veel materiaal over onbetrouwbare personen, maar tegelijkertijd moet hij constateren dat de Nederlandse overheid daar niet echt warm voor loopt. Men doet in feite weinig met zijn waarschuwingen. In deze periode komt Brijnen van Houten ook in contact met de Britse inlichtingendiensten. Hij raakt zijdelings betrokken bij het Venlo-incident in 1939 als twee Britse geheime agenten door schietende SS-ers in burger over de Nederlands-Duitse grens worden gesleept. Het blijkt een val en Brijnen van Houten heeft daar van te voren nadrukkelijk voor gewaarschuwd. Tevergeefs zoals later blijkt, maar toch levert het hem een Britse invitatie op om na het uitbreken van de oorlog naar Londen te komen.

Uit zijn herinneringen komt duidelijk naar voren dat hij geen hoge dunk heeft van de Nederlandse kolonie-in-exil. Hij noemt het zelf: 'Een kletserig dorp van een paar duizend inwoners, die elkaar zo vaak tegenkwamen als vissen in een kom. Het stond bol van de affaires'.